

Володимир КЕМІНЬ,

orcid.org/0000-0002-1372-7968

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійської мови і методики її викладання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) volodymyrkem@gmail.com*

Галина КЕМІНЬ,

orcid.org/0000-0001-8708-3950

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови і методики її викладання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) keminhalyna@dspu.edu.ua*

ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ (1918–1939): КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ

У статті досліджено процес включення Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь до складу новоутвореної Чехословацької республіки у вересні 1919, що створило якісно нові умови для розвитку освіти і культури не тільки русинів, але й інших народів краю на новій демократичній основі. За конституцією 1920 року всі народи Чехословащини проголошувалися рівноправними, всі одержували широкі політичні права і можливості для розвитку матеріальної і духовної культури.

У Чехії була розвинена міська інфраструктура, чисельним був і загін інтелігенції, що сприяло розвитку освіти, літератури, мистецтва, архітектури і т.д.

Нами доведено, що входження Закарпаття до складу Чехословащини з її демократичними установами створювало незрівнянно кращі умови для розвитку культури в порівнянні з періодом австро-угорського панування. Русини Закарпаття позбулися вікового гніту угорських і австрійських гнобителів. Настав кінець жорстокій політиці асиміляції русинів. У новій слов'янській державі створилися і кращі умови розвитку культури.

Значні успіхи шкільництва Закарпаття у міжвоєнний період відбулися на фоні демократичної освітньої політики Чехословацького уряду. Однак велику роль у зростанні мережі шкіл відіграли культурно-освітні діячі та педагоги краю, зокрема такі як А. Волошин, О. Маркуш, В. Бірчак, І. Панькевич та ін. Особливо велике значення в розвитку шкільництва на Закарпатті належить визначному вченому-педагогу Августину Волошину (1874–1945). На час включення Закарпаття до складу Чехословащини А. Волошин уже став відомим педагогом. Він успішно очолював Ужгородську учительську семінарію, редагував ряд важливих видань і був відомий як автор цілого ряду (близько 17) підручників, виданих в умовах австро-угорського гніту. Вчений брав безпосередню участь у приєднанні Підкарпатської Русі до Чехословащини, вважає, що в складі цієї країни край матиме кращі перспективи розвитку.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, шкільництво, культурно-освітня діяльність, просвітництво, література, драматургія, мистецтво.

Volodymyr KEMIN,

orcid.org/0000-0002-1372-7968

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Head of the Department of English Language Practice and Methodology of its Teaching
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) volodymyrkem@gmail.com*

Halyna KEMIN,

orcid.org/0000-0001-8708-3950

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language Practice and Methodology of its Teaching
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) keminhalyna@dspu.edu.ua*

SUBCARPATHIAN RUS (1918–1939): CULTURAL AND EDUCATIONAL ASPECTS

The article examines the process of inclusion of Transcarpathia under the name of Subcarpathian Rus into the newly formed Czechoslovak Republic in September 1919, which created qualitatively new conditions for the development of

education and culture not only for Rusyns but also for other peoples of the region on a new democratic basis. According to the 1920 constitution, all peoples of Czechoslovakia were proclaimed equal, and all received broad political rights and opportunities for the development of material and spiritual culture.

The Czech Republic had a well-developed urban infrastructure and a large group of intellectuals, which contributed to the development of education, literature, art, architecture, etc.

We have proved that the incorporation of Transcarpathia into Czechoslovakia with its democratic institutions created incomparably better conditions for the development of culture compared to the period of Austro-Hungarian rule. The Rusyns of Transcarpathia got rid of the centuries-old oppression of the Hungarian and Austrian oppressors. The cruel policy of assimilation of Rusyns came to the end. The new Slavic state created better conditions for the development of culture.

The significant successes of the Transcarpathian school system in the interwar period took place against the background of the Czechoslovak government's democratic educational policy. However, cultural and educational figures and teachers of the region, such as A. Voloshyn, O. Markush, V. Birchak, I. Pankevych, and others, played a major role in the growth of the school network. A particularly important role in the development of schooling in Transcarpathia belongs to the prominent scientist and teacher Augustyn Voloshyn (1874–1945). By the time Transcarpathia was incorporated into Czechoslovakia, A. Voloshyn had already become a well-known teacher. He successfully headed the Uzhhorod Teachers' Seminary, edited a number of important publications, and was known as the author of a number of textbooks (about 17) published under Austro-Hungarian oppression. The scholar was directly involved in the accession of Subcarpathian Rus to Czechoslovakia, believing that the region would have better prospects for development as a part of this country.

Key words: Subcarpathian Rus, schooling, cultural and educational activities, enlightenment, literature, drama, art.

Постановка проблеми. В нас час науковці все частіше досліджують історію існування тоталітарних режимів та їх вплив на формування української ідентичності та на долю нашого народу. Серед актуальних питань, які заслуговують на увагу культурно-освітні процеси та трансформації, які відбувалися на території Підкарпатської Русі у 1918–1939 роках. Ця проблема досі не має однозначного тлумачення, що пов'язано з різними політичними підходами до розв'язання національних проблем у сфері освіти.

Аналіз досліджень. Досліджуючи цю проблематику, ми вивчали праці В. С. Кульчицького, М. І. Кухти, А. П. Ткача, В. Ю. Ганчина, О. В. Кузьминця, В. С. Калиновського, П. А. Дігтяра, Л. І. Рябошапка, М. М. Нагорняка, М. П. Гетьманчука, С. В. Віднянського, М. Є. Горелова, О. П. Моця, П. Ю. Стерчо, Ю. Химинця, А. Штефана, С. О. Сірополка та ін.

Мета статті – дослідити та проаналізувати культурно-освітні процеси та трансформації, які відбувалися на території Підкарпатської Русі у 1918–1939 роках.

Виклад основного матеріалу. Після Першої світової війни у 1918 році і розвалу Австро-Угорщини імперія припинила своє існування. Чимало закарпатців, галичан, буковинців, які воювали у цісарській армії, повернувшись до дому з фронтів, прагнули змін своєї власної держави.

Переїнявши новими ідеями у січні 1919 року, вони почали створювати народні місцеві ради у Старій Любовні, Сваляві, Хусті, Сиготі, а також ухвалюють рішення про приєднання Закарпаття до УНР. У селищі Ясіня проголошують Гуцульську Республіку.

Водночас, карпато-русинські емігранти з США на початку 1918 року почали обговорювати про-

блему майбутнього політичного, економічного суспільного, культурно-освітнього ландшафту їхньої батьківщини. Адвоката русинського походження І. Жаткович запропонував формат іншої конфігурації майбутніх кордонів Карпатської Русі. Це мала бути Чехословаччина і Підкарпатська Русь з правами автономії. Тобто, Підкарпатська Русь має свою територію і право на самоврядування, признає органи управління, видає власні закони і розпорядження, але не є окремою державою, а тільки частиною іншої держави. Центральний уряд Чехословаччини виділив для Карпатської Русі цілий ряд повноважень, пов'язаних з її автономним статусом, гарантованим Міжнародними договорами (Сен-Жерменським у 1919 р. та Тріанонським у 1920 р.) (Українські Карпати, 1993: 98).

Угорський уряд новоствореної республіки пропонував русинам Закарпаття ідею щодо створення автономного регіону «Руська Країна» (Руська Земля) з адміністративним центром в Мукачеві.

Разом з тим у кінці грудня 1918 року на початку січня 1919 року лідери Карпатських русинів кілька разів зустрічалися на національних радах, де обговорювали діаметрально протилежні можливості політичного об'єднання з такими варіантами: Угорщина, Росія, Україна, Чехословаччина.

У травні 1919 року Центральна Руська Народна Рада в Ужгороді визнала, що русини, які живуть на південь від Карпат мають об'єднатися з чехами і словаками як «третя держава» у новій республіці Чехословаччині. Таким чином, Чехословаччина вибрала централізовану модель державного управління. На політичній карті Чехословаччини виникла нова адміністративна одиниця «Підкарпатська Русь».

Включення Закарпаття до складу Чехословацької республіки під назвою Підкарпатська Русь у

вересні 1919 року створило якісно нові умови для розвитку освіти і культури не тільки українців, але й інших народів краю на новій демократичній основі, створювало незрівнянно кращі умови для розвитку культури в порівнянні з періодом австро-угорського панування. Русини Закарпаття позбулися вікового гніту Угорщини. Настав кінець, жорстокій політиці асиміляції русинів. У новій слов'янській державі створилися і кращі умови суспільно-політичного розвитку. За конституцією 1920 року всі народи Чехословаччини проголошувалися рівноправними, вони одержували широкі політичні права і нові можливості для розвитку матеріальної і духовної культури (Шандор, 1993: 121).

У Чехословаччині була досить високо розвинена міська інфраструктура, чисельним був і загін інтелігенції, що сприяло розвитку освіти, літератури, мистецтва, архітектури і т. д. на Закарпатті. Саме у цей період тут були побудовані якісні дороги, комунікації, запрацювала система охорони здоров'я, шкільництво, культура і освіта.

Значні успіхи шкільництва на Закарпатті у міжвоєнний період відбулися на фоні демократичної освітньої політики чехословацького уряду. Особливу роль у зростанні мережі шкіл відіграли культурно-освітні діячі та педагоги краю, зокрема такі як А. Волошин, О. Маркуш, В. Бірчак, І. Панькевич та ін. Велика заслуга у розвитку шкільництва на Закарпатті належить визначному вченому-педагогу Августину Волошину (1874–1945 рр.). На час включення Закарпаття до складу Чехословаччини А. Волошин уже став відомим педагогом. Він успішно очолював Ужгородську учительську семінарію, редагував ряд важливих видань і був відомий як автор цілого ряду підручників, виданих в умовах австро-угорського гніту. Він брав безпосередню участь у приєднанні Підкарпатської Русі до Чехословаччини, вважав, що у складі цієї країни він матиме кращі перспективи для Карпатської Русі (України).

В кінці 1919 р. А. Волошин стає ініціатором заснування на Закарпатті культурно-освітнього товариства «Просвіта». 9 травня 1920 р. на загальних зборах «Просвіти» в Ужгороді було затверджено статут товариства, обрано правління. Закарпатська «Просвіта» проіснувала до березня 1939 р. і проводила величезну культурно-освітню роботу, переважно у селах, організувала сотні читалень, самодіяльних хорових і драматичних гуртків, включилася в акцію ліквідації неписьменності населення. Заходами «Просвіти» було видано сотні художніх творів і науково-популярних книжок для народу. А. Волошин спрямовував діяльність «Просвіти» на популяризацію

української культури, збереження рідної мови, утвердження української національної свідомості. Закарпатська «Просвіта» діяла у тісних взаєминах з галицькою «Просвітою» і відіграла провідну роль у культурно-національному відродженні закарпатських українців у 20–30-х рр. А. Волошин працював заступником голови «Просвіти» до останніх днів її існування. Йому належить велика заслуга у вихованні просвітянських кадрів, залученні до роботи в гуртках «Просвіти» учительства (Вайда, 1959: 90).

На Закарпатті вона проводила й науково-дослідницьку діяльність, зокрема «Науковий збірник «Товариства просвіта»» за редакцією В. Гаджеги, А. Волошина, І. Панькевича, В. Бірчака. При відділі товариства було створено бібліотеку, архів, історичний музей, етнографічний музей. Крім Ужгорода такі музеї було створено у Мукачеві і Хусті (Нариси історії Закарпаття, 1995: 12).

У 1937 р. відбувся з'їзд «Просвіти» в Ужгороді. В його роботі взяло участь 30 тисяч просвітянських активістів з усіх сіл і містечок краю. У «Маніфесті до українського народу Підкарпаття», випущеному до з'їзду і підписаному керівниками 25 громадських організацій, партій, редакцій, говориться: «Ми добровільно прилучилися до Чехословацької республіки, ми є вірними громадянами нашої демократичної держави, але в мовних і культурних справах ми були й будемо частиною великого 50-мільйонного українського народу і цієї нашої народної та культурної єдності ніколи нізащо не зречемося!» Під цим «Маніфестом» є і підпис А. Волошина: від імені Першої Руської Народної Ради і Педагогічного товариства Підкарпатської Русі (Баран, 1995: 42).

Педагогічне покликання А. Волошина найбільше виявилось на освітянській ниві – вихованні учительських кадрів, написанні та виданні підручників і організаційній роботі серед працівників освіти. Від Австро-Угорщини Закарпаття одержало жалюгідну освітянську спадщину. Більше половини населення було неписьменним. Мадяризація освіти, вершиною якої став закон Апоні 1907 р., звела на нівець усю народну освіту. Державні школи було переведено на угорську мову викладання, а початкову освіту в церковних школах відкинута на рівень XVII ст.

Уряд Чехословацької республіки після 1919 р. приділив значну увагу освіті на Закарпатті. У народних школах заведено обов'язкове восьмирічне навчання, розпочато будівництво нових шкільних приміщень. Головною проблемою стала відсутність кваліфікованих вчителів.

На Закарпаття прибуло багато російських емігрантів, галицьких «москвофілів», колишніх малограмотних чеських легіонерів, які влилися в ряди учительства і спричинили той мовний хаос, який панував тут впродовж двох десятиліть. У 1921 р. на Закарпатті було створено русофільське «Учительське товариство Подкарпатської Русі», яке під російським імперським прапором орієнтувалося на Угорщину, проводило антиукраїнську діяльність. Більшість старшого покоління місцевого учительства мали проугорські настрої. Чеський уряд так само більше підтримував «карпаторосів», намагався віддалити край від України (Вегеш, 2021: 147).

Після численних спроб порозумітися й об'єднатися з «Учительським товариством» на його з'їздах молоде народівське учительство на чолі з А. Волошином організувало в 1929 р. «Учительську громаду», яка проіснувала до 1939 р. Постійним почесним її головою був А. Волошин. У 1930 р. «Учительська громада» нараховувала 220 членів, 1937 р. в роботі її конгресу брало участь 630 членів. «Учительська громада» об'єднала все національно свідоме українське вчительство Закарпаття, видавала два фахові журнали – «Учительський голос» і «Наша школа», на сторінках яких часто друкувався А. Волошин.

Важливий внесок у розбудову українського шкільництва на Закарпатті у міжвоєнний період належить Володимиру Бірчаку, доктору української філології та історії Східної Європи, директору першої приватної гімназії Дрогобича та Самбора. Був дійсним членом НТШ. В Ужгороді працював урядовцем в організації шкільних закладів. Видав чотири читанки для горожанських шкіл та гімназій, організував семінари для вчителів. Створив уніфіковані підручники з літератури, за допомогою яких 11–15-річні гімназисти знайомляться з літературами інших країн Європи. В. Бірчак очолював скаутський рух на Закарпатті.

У 1921–1922 шкільному році вихідці із Закарпаття створили «Союз підкарпатських руських студентів у Празі». Саме при цьому «Союзі» в 1927 році був організований аматорський драматичний гурток під керівництвом Августина Шерегія та відомого режисера «Руського театру» товариства «Просвіта» Михайла Біличенка. Цей гурток на початку називався «Верховина», а з 1931 року отримав нову назву – «Веселка».

На базі творчого колективу «Веселки» і за участю учительства та учнів Великого Бичкова і Хуста на початку лютого 1934 року спочатку при «Пласті» була організована драматична секція, а згодом, у 1936 році, при філії товариства «Просвіта»

в Хусті – театральна група під назвою «Український театр «Нова сцена» (Кондратович, 1924: 38).

У листопаді 1938 року, у часи існування Карпатської України, театр «Нова сцена» отримав статус стаціонарного державного театру з офіційною назвою «Український державний національний театр «Нова сцена» в Хусті».

Праця «Нової сцени» по відродженню національної свідомості українців Закарпаття відзначалася насамперед наявністю в репертуарі театру вистав за творами українських драматургів.

Український класичний репертуар Хустського театру «Нова сцена» складала такі вистави, як «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Суєта» І. Карпенка-Карого, «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Маруся Богуславка» і «Сорочинський ярмарок» (за М. Гоголем) М. Старицького, «Нахмарило» Б. Грінченка, «Над Дніпром» О. Олеся, «Отаман Хмара» Ю. Горліс-Горського (Онуфрик, 1995: 32).

Вистави за творами закарпатських авторів складала «Як сади зацвітуть» В. Гренджі Донського, «Огонь» І. Невицької, «Танго для тебе» («Флірт і кохання»), «Нова генерація» і «Часи минають» Августина Шерегія (композитор Євген Шерегій). Якщо «Танго для тебе» – перша спроба закарпатської оперети, то «Часи минають» – «драматичні образки на 3 дії з прологом і епілогом про відродження Карпатської України», отже, вистава на злободенну сучасну тематику.

У міжвоєнний період у Празі було створено український гурток студія пластичного мистецтва. Наприкінці 1923 р. цей гурток трансформувався в Українське товариство пластичного мистецтва, яке очолив Д. Антонович. Саме цьому товариству і належить заслуга у заснуванні студії пластичного мистецтва в Празі – фактично академії мистецтв найбільшого осередку мистецької діяльності українців за кордоном.

Матеріальна підтримка цього навчального закладу з боку урядових програм була незначною – 3000 крон у місяць від Міністерства закордонних справ. В деякі роки допомога була взагалі відсутньою. При таких несприятливих умовах праці вона успішно функціонувала тільки завдяки енергії та ініціативі її засновника проф. Д. Антоновича (Карпатська Україна, 1939: 25).

Структура студії нагадувала західно-європейські вищі художні школи. Прийом до студії відбувався на конкурсних засадах. Термін навчання становив чотири роки. Після участі у 4-х річних виставках студії й складання іспитів з теоретичних дисциплін випускники студії отримували дипломи майстра мистецтв.

На чолі студії з самого початку стояла рада під головуванням директора студії, проф. історії мистецтва Д. Антоновича. До складу ради входили як керівники окремих мистецьких відділів, так і професори теоретичних дисциплін. Перші роки заступником директора студії був професор рисунку і малярства С. Мако. Крім нього, професором цієї ж дисципліни працював І. Кулець. Клас графіки й прикладного мистецтва вів Мозалевський, клас скульптури – К. Стаховський, клас архітектури – С. Тимошенко. Теоретичні дисципліни в студії викладали такі професори, як Ф. Слюсаренко – пластичну анатомію, д-р І. Мірчук – пластичну анатомію, кафедру пластичної анатомії з 1925 року очолив д-р Ю. Русов.

Контингент студії складали, головним чином, українці, але високий рівень навчання у ній приваблював також і неукраїнців. Серед студентів студії було багато чехів, німців, білорусів, росіян, французів, вірмен та ін. Популярності студії сприяли і щорічні мистецькі виставки, які проводилися у її стінах, а також хороші відгуки у пресі.

Прийом всіх бажаючих на навчання до студії був обмеженим через недостатність фінансування з боку урядових кіл, тому кількість студентів не була великою, в середньому тут навчалася близько 70 студентів. Через брак коштів, умови існування студії та творчої праці студентів були досить важкими, та все ж студія готувала висококваліфікованих митців, що засвідчили її виставки, які відбувалися щороку. Свою виставкову діяльність студія розпочала виставкою праць своїх професорів у 1924 році, вона репрезентувала твори І. Кулеця, І. Мозалевського, С. Мако, К. Стаховського, С. Тимошенка. Ця виставка мала на меті показати творчий потенціал викладацько-професорського складу новоутвореної студії. Дмитром Антоновичем було видано цілий альбом цієї виставки («Сучасне українське мистецтво. Група Празької студії» Прага, 1925) українською та французькою мовами. Згодом, ця виставка стала щорічною, тут студенти могли виставляти свої роботи для широкого загалу (Сабол, 1951: 12).

Студія брала участь у Міжнародному конгресі мистецького виховання (1926). Її мали можливість оглянути всі учасники конгресу, експозиція знаходилася в конгресовому павільйоні.

Випускниками студії стали відомі українські митці: К. Антонович, Н. Білецька, Ю. Вовк, П. Громицький, С. Зарицька, І. Іванець, В. Касіян, С. Колядинський, М. Кричевський, О. Ляту-

ринська, Г. Мазепа, С. Норман, П. Омельченко, І. Паливода, М. Тушицька-Рудак, Я. Фартух, П. Холодний, В. Хмелюк, В. Цимбал, М. Частухіна, Н. Шиманська-Левицька.

Досить своєрідним явищем у культурно-освітньому житті української еміграції у Чехословаччині була Група Празької студії, до складу якої входили викладачі Української студії пластичного мистецтва. І. Кулець свою мистецьку творчість зосередив на малярських композиціях, в яких намагався виразити свої філософські погляди в поєднанні твердих ліній рисунку і яскравістю колориту фарб. С. Мако був, головним чином, майстром реалістичного портрету. І. Мозалевський в своїх естампах й ілюстраціях основну увагу приділяв артистизму техніки і стилевості. Скульптор К. Стаховський визначався як майстер творів, яким характерна спокійна статичність і монументальність. Архітектурні проекти С. Тимошенка характеризувалися своєрідними формами історичного українського будівельного мистецтва. Р. Лісовський розвивав свою творчість у книжковій графіці. Д. Антонович дав таку характеристику цій «мистецькій групі»: «Група Празької Студії має всі ознаки групи, зібраної не на підставі якогось мистецького кредо, як звичайно буває з групами, що об'єднуються на ґрунті праці для мистецьких досягнень» (Кемінь, 1997: 92).

Група Празької студії була більше об'єднання навколо самостійних мистецьких індивідуальностей.

Українська студія пластичного мистецтва проіснувала до 1947 року. Не дивлячись на короткий період своєї діяльності, вона мала надзвичайно велике значення для української культури в цілому, адже це був єдиний навчальний заклад мистецького спрямування закордоном, де талановита українська молодь, не тільки з числа емігрантів, але й карпатських українців, мала змогу отримати вищу мистецьку освіту.

Висновки. Проаналізувавши культурно-освітні процеси та трансформації, які відбувалися на території Підкарпатської Русі у 1918–1939 роках, можемо констатувати, що входження Закарпаття до складу Чехословаччини з її демократичними установами створювало незрівнянно кращі умови для розвитку культури в порівнянні з періодом австро-угорського панування. На фоні демократичної освітньої політики Чехословацького уряду на Закарпатті розвивалося шкільництво, література, драматургія та мистецтво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандусяк М. Карпатська Україна: за кулісами подій 1938-1939 рр. Карпатський край. 1995. № 5-8. С. 36-37.
2. Баран О. Чехо-Словаччина і уряд Карпатської України. Карпатська Україна і Августин Волошин. Матеріали міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української держави». Ужгород. Гражда. 1995. С. 41-47.
3. Вайда М. Монсенйор д-р Августин Волошин. Календар «Провидіння». 1959. С. 89-93.
4. Вегеш М., Чаварга А. В обороні Карпатської України : Карпато-Українська держава та світове українство (1938–1939) : монографія. Ужгород. «АУТДОР-ШАРК». 2021. 378 с.
5. Карпатська Україна: географія – історія – культура. Львів. 1939.
6. Кемінь В. П. Розвиток освіти і педагогічної думки українців у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (1918 – 1996): монографія. 1997. 234 с.
7. Кондратович Іриней. Історія Подкарпатскої Русі для народу. Ужгород. 1924. С. 109.
8. Маркусь В. В пошуках дороги до самого себе. Українські Карпати: етнос, історія, культура. 1993. С. 145-153.
9. Нариси історії Закарпаття: 1918-1945. Ужгород: Закарпаття. 1995. Т. 2. С. 21.
10. Онуфрик В. Спомин з Карпатської України. 1938-1939. Торонто-Ужгород. 1995.
11. Сабол С. (Боржава Юрій). Від Угорської Русі до Карпатської України. Філадельфія-Пенсільванія: Карпатський голос. 1951.
12. Стерчо П. Карпато-Українська держава: 3 історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. Торонто. 1965.
13. Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Ужгород. 1993. 610 с.
14. Шандор В. Закарпаття. Історично-правний нарис від X ст. до 1920. Нью-Йорк. 1992. 292 с.

REFERENCES

1. Bandusiak M. (1995) Karpatska Ukraina: za kulisy podii 1938-1939 rr. [Carpathian Ukraine: Behind the Scenes of the Events of 1938-1939]. Karpatskyi krai, 5-8. 36-37. [in Ukrainian].
2. Baran O. (1995) Chekho-Slovachchyna i uriad Karpatskoï Ukrainy. Karpatska Ukraina i Avhustyn Voloshyn. [Czechoslovakia and the government of Carpathian Ukraine. Carpathian Ukraine and Augustine Voloshyn]. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Karpatska Ukraina – proloh vidrodzhennia ukrainskoi derzhavy». Uzhhorod. Hrazhda. 41-47. [in Ukrainian].
3. Vaida M. (1959) Monsenior d-r Avhustyn Voloshyn. [Monsignor Dr Augustine Voloshin]. Kalendar «Provydinnia». 89-93. [in Ukrainian].
4. Vehesh M., Chavarha A. (2021) V oboroni Karpatskoï Ukrainy : Karpato-Ukrainska derzhava ta svitove ukrainstvo (1938–1939) [In Defence of Carpathian Ukraine : The Carpatho-Ukrainian State and the World Ukrainians (1938-1939)]: monohrafiia. Uzhhorod. «AUTDOR-ShARK». 378. [in Ukrainian].
5. Karpatska Ukraina: heohrafiia – istoriia – kultura. (1939) [Carpathian Ukraine: geography – history – culture.] Lviv. [in Ukrainian].
6. Kemin V. P. (1997) Rozvytok osvity i pedahohichnoi dumky ukrainsiv u krainakh Tsentralnoi, Skhidnoi ta Pivdenno-Skhidnoi Yevropy (1918 – 1996). [Development of Education and Pedagogical Thought of Ukrainians in the Countries of Central, Eastern and South-Eastern Europe (1918 – 1996)]: monohrafiia. 234. [in Ukrainian].
7. Kondratovych Irynei. (1924) Ystoriia Podkarpatskoï Rusy dlia naroda. [History of Subcarpathian Rus for the people]. Uzhhorod. 109. [in Ukrainian].
8. Markus V. (1993) V poshukakh dorohy do samoho sebe. Ukrainski Karpaty: etnos, istoriia, kultura. [Searching for the road to oneself. Ukrainian Carpathians: Ethnicity, History, Culture]. 145-153. [in Ukrainian].
9. Narysy istorii Zakarpattia: 1918-1945. (1995) [Essays on the History of Transcarpathia: 1918-1945]. Uzhhorod. Zakarpattia, 2. 21. [in Ukrainian].
10. Onufryk V. (1995) Spomyn z Karpatskoï Ukrainy. 1938-1939. [Memories from Carpathian Ukraine. 1938-1939]. Toronto-Uzhhorod. [in Ukrainian].
11. Sabol S. (Borzhava Yurii). (1951) Vid Uhorskoï Rusy do Karpatskoï Ukrainy. [From Hungarian Rus to Carpathian Ukraine]. Filadelfiia-Pensilvaniia: Karpatskyi holos. [in Ukrainian].
12. Stercho P. (1965) Karpato-Ukrainska derzhava: 3 istorii vyzvolnoi borotby karpatskykh ukrainsiv u 1919-1939 rokakh. [The Carpatho-Ukrainian State: 3 histories of the liberation struggle of the Carpathian Ukrainians in 1919-1939]. Toronto. [in Ukrainian].
13. Ukrainski Karpaty` (1993). [Ukrainian Carpathians: Materials of the International Scientific Conference «Ukrainian Carpathians: Ethnicity, History, Culture»]. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Ukrainski Karpaty: etnos, istoriia, kultura». Uzhhorod. 610. [in Ukrainian].
14. Shandor V. (1992) Zakarpattia. Istorychno-pravnyi narys vid Kh st. do 1920. [Transcarpathia. Historical and Legal Essay from the Tenth Century to 1920]. Niu-York. 292. [in Ukrainian].